ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Садова С.В.
Полтавський університет споживчої кооперації України

Прогнозуючи розвиток освіти в Україні, держава ставить перед вищою школою принципово нову задачу – побудову сучасної індустрії освіти на кардинально новій науково-педагогічній основі: впровадження нових інформаційних технологій в навчальний процес, створення мультимедійних навчальних завдань та вивчення предметних дисциплін у комп'ютерному середовищі.

Проте проблема сьогодні полягає в тому, що самі засоби обміну знаннями – за кінцевим результатом якраз вони відповідають за розвиток освітнього інформаційного середовища – потребують глибокої структурної перебудови самих освітніх установ і тісно пов'язаних з ними бібліотек. В умовах нового інформаційного середовища істотно змінюється більшість традиційних функцій освітньої і бібліотечної діяльності.

Бібліотеки в інформаційному суспільстві приречені на серйозні технологічні інновації, що дозволяє різко розширити їх можливості, внаслідок чого роль бібліотек буде зростати. Вже сьогодні бібліотека необхідна суспільству як установа, що поєднує обслуговування традиційними і електронними публікаціями. Комп'ютери маніпулюють тільки цифрами, об'єднати їх з людьми, сприяти перетворенню простих даних у знання можуть саме бібліотеки, вони повинні бути тією ланкою, що зв'язує кінцевого користувача і мережеві інформаційні ресурси.

Останнім часом різко зростає роль безперервної, протягом всього життя, освіти і при цьому центр ваги переноситься з викладання на самостійне навчання, тому ще це ефективно і обходиться дешевше. Цілком закономірно, що значення бібліотек у такій системі освіти посилиться. Ось чому однією з найважливіших тенденцій, що складають основу розвитку сучасних бібліотечних інформаційних технологій, є підвищення ролі бібліотек як освітніх закладів.

Бібліотека і раніше виконувала інформаційну функцію, проте сьогодні відчутна необхідність в її розширенні як самостійної важливої функції бібліотеки. Інформаційне обслуговування почало розвиватися більш динамічно в порівнянні з обслуговуванням документальним за рахунок зростання потоку електронної інформації та збільшення кількості електронних документів. Сьогодні розвиток бібліо-

течно-інформаційних технологій і діяльності бібліотеки в цілому вже неможливо уявити без електронних інформаційних ресурсів і електронних бібліотек.

Зміни, що проходять у формах і засобах надання та поширення знань, в системі інформаційного обміну, раніше за інші, відчули вузівські та наукові бібліотеки.

Протягом століть бібліотеки були налаштовані на працю з одним видом матеріального носія – папером. Тому нові інформаційно-технологічні реалії виявили протиріччя між соціальним статусом бібліотеки, що сформувався в еру Гутенберга, і ще не усталеною її роллю і функціями в новому інформаційно-технологічному середовищі. Теоретики, які обговорюють основні функції бібліотечних систем і їх роль у сучасному суспільстві демонструють надзвичайно широку палітру думок – від ідеї відмирання бібліотек до підвищення їх соціального статусу. Проте аналіз останніх наукових і статистичних матеріалів показує, що під дією технологічних новацій і появою нових електронних продуктів бібліотеки поступово розвиваються. Вони витримали могутній тиск видань у цифровій формі та привселюдного доступу до таких матеріалів завдяки тому, що саме бібліотека відіграє все більшу роль у полегшенні користувачам доступу до широкого кола ресурсів інформації та знання.»

Гострота конфлікту, на думку експертів, поки ще підтримується в стереотипах уявлення про бібліотеку як застарілу форму, а електронну інформацію як динамічне майбутнє. Але досвід реальної участі бібліотекаря у діючих інформаційних технологіях довів, наскільки суттєво змінюються і будуть змінюватися елементи, які застосовує бібліотека в процесі інформатизації, а також наскільки корисні професійно-особистісні риси бібліотекарів у світі інформації, що стає цифровою. Ніхто так добре, як бібліотекарі, не розуміє різницю між інформацією і знаннями. Володіючи цим розумінням і набуваючи технічних навичок, саме вони здатні очолити процес створення «інтелектуальних підприємств».

На чому ж базується концепція інтелектуалізації інформаційно-бібліотечної діяльності як найважливішої тенденції її подальшого розвитку? На двох постулатах. По-перше, на посиленні потреби саме в інтелектуальній продукції, яка є найбільш комфортною для користувача. По-друге, на досягненнях інформаційної науки, що робить процеси створення інтелектуальної продукції реально можливими. Ідеї про зникнення бібліотек поступилися місцем пошуку шляхів покращення їх діяльності на основі впровадження інформаційних технологій.

В «Національній доктрині розвитку освіти», затвердженої Указом Президента України № 347 від 17 квітня 2002 р. У розділі IX «Інфор-

маційні технології в освіті» зазначається: «Пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Це досягається шляхом:

– забезпечення поступової інформатизації систем освіти, спрямованої на задоволення освітніх і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу;

– запровадження дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій поряд з традиційними заходами...».

Враховуючи ці тенденції ректорат нашого університету зробив певні висновки щодо ролі і задач бібліотеки в розвитку навчального процесу і наукової діяльності:

– бібліотека як великий інформаційний центр повинна бути посередником між інформацією і користувачем, кафедрою та інформацією, виробником інформації і споживачем через надання в користування абонентам всіх наявних інформаційних ресурсів, що зафіксовані у відповідності з певними стандартами;

– система бібліотечного обслуговування повинна бути націлена на інформаційне і документальне забезпечення стратегічно важливих напрямів діяльності університету – управління вузом, викладання дисциплін, наукові дослідження кафедр з найважливіших проблем, організацію самостійної роботи студентів, роботу з віртуально-тренінговою системою і т. ін.;

– електронна бібліотека та віртуально-тренінгова система – база для створення і розвитку в університеті дистанційного навчання.

Розвиток бібліотеки університету був визначений за такими напрямами:

1. Нарощування документальної бази за рахунок комплектування традиційними, електронними і мережевими ліцензійними документами, створення електронних колекцій.
2. Забезпечення доступу до документальної бази.
3. Оновлення довідково-пошукового апарату і переведення його в електронну форму.
4. Розвиток видів і форм інформаційного забезпечення.
5. Інтеграція ресурсів.
6. Створення єдиного інформаційного поля бібліотечної системи.
7. Підготовка користувачів.

У зв'язку з цим бібліотека університету почала працювати над вирішенням багатьох складних проблем, пов'язаних з адаптацією до

змін у традиційних технологіях, які зумовлені прогресом у галузі обчислювальних систем та інформаційних технологій.

Соціальне призначення вузівської бібліотеки – задоволення інформаційних потреб викладачів і студентів з максимально ефективним використанням бібліотечних ресурсів і сучасних інформаційних технологій. Тому розвиток інформаційних послуг бібліотеки університету здійснювався у двох напрямках – змістовному наповненні інформаційних ресурсів бібліотеки (як традиційних, так і сучасних – електронних, мультимедійних, онлайнових і т. д.); структурному – збільшенні обсягу послуг, що надаються користувачам як по номенклатурі, так і по їх загальній кількості при неухильному підвищенні якості; організація віддаленого доступу до бібліотечних ресурсів і послуг; інтеграції до регіональних і державних корпоративних проектів.

Головний інформаційний масив бібліотеки – її фонд, який потребує постійного оновлення, використання і збереження. В той же час на зміну стовідсотковому інформаційному обслуговуванню на паперових носіях прийшло забезпечення користувачів, засноване на електронному представленні найрізноманітнішої інформації, яка тиражується в необмеженій кількості й оперативно доступна по комп'ютерних мережах.

Для бібліотеки було дуже важливо знайти оптимальне співвідношення у використанні паперових і електронних ресурсів, яке б дозволило їй гармонійно розвиватися.

Розуміння цих проблем, а також якісні зміни у сфері розвитку сучасних інформаційних технологій і засобів передачі даних призвели до необхідності пошуку нових підходів і вирішення проблем створення сховищ інформаційних ресурсів, їх організації, засобів і способів доступу до них користувачів. У загальному вигляді такі підходи сьогодні стали трактувати як створення «цифрових» або «електронних» бібліотек.

Ректоратом університету в якості стратегічного напрямку було визначене впровадження інноваційних інформаційних технологій у навчальний процес на базі електронної бібліотеки, яка повинна бути основним компонентом інформаційної системи, що забезпечує проведення навчальних занять і самостійної роботи студентів та розширення доступу студентів до інформації завдяки використанню інформаційних ресурсів інших бібліотек, інформаційних центрів України та міжнародної мережі Інтернет.

Відповідно до Програми впровадження інноваційних інформаційних технологій навчання навчальним відділом і відділом організації наукових досліджень були визначені вимоги до видового та тематичного складу фондів електронної бібліотеки з урахуванням їх зна

чення для навчального процесу і наукової роботи професорсько-викладацького складу.

З 2001 року відділ автоматизації та електронної обробки документів (АЕОД), що створений при бібліотеці університету, проводить цілеспрямовану роботу з оцифровки документів, книг та інших видів паперових носіїв інформації, здійснює пошук у світовому документальному інформаційному середовищі засобами мережі Інтернет з метою одержання повних текстів документів та придбання електронних форм друкарських видань.

На сьогоднішній день фонд електронної бібліотеки складається з 2 000 електронних документів.

Наявність електронної бібліотеки стала новим фактором, який суттєво вплинув на діяльність традиційної бібліотеки. Це стало початком перетворення і традиційної двоконтурної моделі організації бібліотек (СДА – фонд), і двоконтурної моделі інформаційного обслуговування, тому що з одного робочого місця можна провести як тематичний пошук, так і одержати першоджерела. Все це призвело до ре організації форм і методів інформаційного забезпечення. З'явились умови для використання більш точних засобів тематичного пошуку, систематизації і надання інформації, для розвитку аналітичних форм інформаційного забезпечення навчального процесу і наукової діяльності студентів і викладачів університету.

На початку 2001-2002 навчального року розпочав функціонувати електронний читальний зал, обладнаний 50 комп'ютерами, що став надавати необхідні електронні ресурси студентам і викладачам.

Задача електронного читального залу – здійснення всебічного інформаційного обслуговування читачів, надання їм можливості працювати з такими інформаційними ресурсами:

- електронним каталогом;
- фондом повнотекстових документів;
- віртуально-тренінговою системою навчання;
- сайтом бібліотеки;
- інформаційними ресурсами мережі Інтернет;
- базами даних на *CD*-дисках;
- нормативними базами даних.

Його послугами протягом минулого навчального року скористались 6 893 студенти. З них 3 679 студентів скористались повнотекстовими документами та можливістю працювати з віртуально-тренінговою системою. Загальна кількість різноманітних бібліографічних та фактографічних довідок наданих студентам та викладачам за допомогою електронного каталогу становить більше 3 000 одиниць.

Таким чином наявність електронної бібліотеки дозволяє успішно вирішувати головні проблеми:

1. Суттєве підвищення оперативності надання користувачам необхідних документів і даних. Для багатьох користувачів електронна форма дає єдину можливість одержати потрібний документ.

2. Більш повне задоволення інформаційних запитів користувачів бібліотеки.

3. Підвищення рівня інформаційної культури і комп'ютерної грамотності користувачів бібліотеки. Це має не тільки вузьке прикладне значення, тому що людина з високим рівнем інформаційної культури значно легше орієнтується в світі, що змінюється.

З метою вивчення рівня адаптації студентів до нових інформаційних технологій і роботи з інформаційними ресурсами було проведене анкетування 400 студентів стаціонарної і заочної форм навчання. Вивчення і аналіз анкет дозволили зробити такі висновки:

– Вісімдесят відсотків опитаних студентів дали високу оцінку новим інформаційним технологіям і ресурсам бібліотеки університету. Ними були відмічені такі переваги щодо користування ресурсами електронної бібліотеки: повніше задовольняються інформаційні запити, суттєво підвищується оперативність надання необхідних документів і даних.

– Найбільшим попитом і відповідно більшою кількістю позитивних оцінок були відзначені можливості електронного каталогу, його орієнтація на непідготовленого користувача, наявність могутньої системи «підтримки» пошуку, яка забезпечує зручну навігацію в каталозі; друге місце посіли повнотекстові документи електронної бібліотеки університету та Інтернету, який став невід'ємною частиною інформаційних ресурсів бібліотеки; третє – інші інформаційні ресурси.

– Проблеми при роботі з інформаційними ресурсами виникали у 37 % студентів. Основні причини: незнання правил та способів пошуку в електронному каталозі, порядку доступу до повнотекстових електронних документів та електронних комплексів віртуально-тренінгової системи; недостатні знання про можливості системи Інтернет, труднощі у пошуку даних; недосконале знання ПК; в деяких випадках – недостатня кількість повнотекстових документів електронної бібліотеки; обмеження щодо копіювання повнотекстових документів на дискету.

Проблеми носять як суб'єктивний, так і об'єктивний характер. З метою надання допомоги студентам у засвоєнні правил та способів пошуку в електронному каталозі та порядку доступу до електронних

документів були організовані спеціальні заняття зі студентами 1-го курсу, підготовлені та видані методичні рекомендації. Долати труднощі у пошуку даних в Інтернеті бібліотека допомагає студентам завдяки складанню списків *WEB-адрес* з тематики дисциплін, що вивчаються в університеті і розміщенню їх на сайті бібліотеки. Недостатня кількість повнотекстових документів електронної бібліотеки пояснюється її «молодістю» (ЕБ була заснована наприкінці 2001 року). Над цим «недоліком» колектив відділу автоматизації і електронної обробки документів активно працює і фонд електронної бібліотеки постійно зростає. Обмеження щодо копіювання повнотекстових документів мають об'єктивний характер і пов'язані з дотриманням законодавства щодо авторських прав.

Із впровадженням нових інформаційних технологій суттєво змінились функції бібліотеки, розширились і ускладнились задачі, що стоять перед нею. Інформаційні ресурси набули значення стратегічних, стали визначати рівень розвитку університету.

Сьогодні інформаційні ресурси бібліотеки ПУСКУ представлені такими складовими:

1. Фонд традиційних паперових видань: навчальна література, наукова література, зарубіжна література, періодичні видання. Він є головним інформаційним масивом бібліотеки, який потребує постійного оновлення. Бібліотека забезпечує його активне використання і в той же час збереження.

2. Автоматизована бібліотечно-інформаційна система (АБІС) – сучасна інформаційно-пошукова система. Питаннями створення і організації роботи АБІС бібліотека університету розпочала займатися з 1999 року. Сьогодні бібліотека має локальну мережу з 21 комп'ютера, повністю автоматизовані робочі місця у всіх підрозділах бібліотеки.

3. Електронна бібліотека – фонд повнотекстових електронних гіпертекстових документів: електронні навчально-методичні комплекти, розроблені викладачами; монографії, навчальні посібники, курси лекцій, тексти лекцій, методичні рекомендації та інші видання редакційно-видавничого відділу університету; базові підручники; статті з періодичних видань; бібліографічні бази даних; база даних з українського законодавства та ін.

4. Електронний каталог на всі види паперових і електронних видань, електронна картотека статей з періодичних видань, всього на 150 тис. книг та 30 тис. статей.

5. Бази даних на CD-дисках та інших магнітних носіях.

6. *WEB-сайт* бібліотеки із загальною та розгорнутою інформацією про власну діяльність.

Бібліотека університету також одержала в рамках консорціуму *INTAS-TIB HANNOVER* – Міжнародний Центр Берлін/Москва доступ до наукових повнотекстових електронних журналів провідних європейських видавництв.

Бібліотека університету має гарну базу інформаційних ресурсів для забезпечення сучасного навчального процесу на основі інноваційних комп'ютерних технологій. Їх впровадження значно підвищило її статус як ключового фактора інформатизації університету. Вдосконалення інформаційної бази, кардинальні якісні зміни в інформаційному обслуговуванні студентів і викладачів на сьогодні є пріоритетним напрямком роботи бібліотеки.